Disertacije — Dissertations

ELEMENTI EKSPRESIONIZMA U SRPSKOJ MUZICI DO 1945 GOD.

Expressionist Elements in Serbian Music up to 1945

Marija Koren

Čeprav je ekspresionizem značilen predvsem za nemško umetnost med leti 1905 in 1925, ga je kot eno osnovnih tendenc moderne evropske kulture, katere jedro je revolucija na področju forme, povezana z revolucijo na področju duha in čustva, mogoče spremljati v variantah v vseh nacionalnih kulturah in umetnostnih vrstah. Odmevi tega gibanja so na jugoslovanskih tleh med dvema vojnama posebno živi. Tu ni mogoče govoriti o skupnem tipu ekspresionizma, obstajajo nacionalne transformacije tega gibanja, ki opozarjajo na različnost variant v Sloveniji, Hrvatski in Srbiji.

Za srbsko umetnost je čas, ko se afirmira ekspresionizem, obdobje med dvema svetovnima vojnama, največjega pomena za takratni in prihodnji razvoj. To je namreč čas prepletanja domačih in tujih vplivov, obdobje, ko se vrstijo veliki vzponi in padci, ko je povsod priborjena pravica do idejnega in formalnega napredka, ko je obnovljena glasbena snov in afirmirana uporaba novih načinov njene organizacije. Tako so prav zdaj v glasbi končno uresničeni predpogoji za njeno vključitev v evropske glasbene tokove.

V srbski kulturi je med leti 1918 in 1945 potekal kompliciran proces, v katerem je ekspresionizem v literaturi in likovni umetnosti le epizoda, v glasbi pa njeno pomembno poglavje. Ekspresionistična orientacija je nudila srbskim glasbenim ustvarjalcem široke možnosti in v posledicah vplivala tudi na poznejši razvoj. Dejstvo je namreč, da je ekspresionizem dal v omenjenih letih najmočnejši razvojni impulz in se je izkazal kot faktor, ki je povzročil najmočnejši odklon od tradicije. Kot najbolj odprta metoda je inkorporiral tudi raznovrstne izkušnje iz razmeroma kratke glasbene tradicije v Srbiji.

V cit. razpravi je zbrana ustrezna snov, na temelju konkretnega notnega materiala so analitično razčlenjeni ustvarjalni dosežki obdobja med dvema vojnama v srbski glasbi. Raziskovanje konkretnega gradiva vodi k sklepu: 1. da obstaja od prve svetovne vojne do danes kontinuiteta v razvoju srbske glasbe, ki se da zgodovinsko in stilno-estetsko razložiti in razčleniti, 2. da ekspresionizem v obdobju

1918—1945 ni bil samo eksperiment, temveč člen evolutivne verige, in 3. da je današnja stilna podoba srbske glasbe direktno pogojena z njenim ekspresionističnim razvojnim razdobjem.

Ekspresionistični tokovi kažejo na srbskih tleh zanimiv razvoj. Najprej se pojavljajo v opusu P. Konjovića, M. Milojevića in J. Slavenskega, kjer so elementi tega glasbenega stila predvsem vezani na izraz in samo delno na izrazna sredstva. So z ene strani rezultat čutnega odnosa do zvoka, instrumentalne barve in ritma, torej odnosa, ki korenini v sferi romantike, z druge pa novega odnosa do folklornega idioma, prežetega s sodobnejšim pojmovanjem o nacionalnem izrazu v glasbi. Ta faza torej že v samem izrazu veže romantično in ekspresionistično. V izbiri sredstev za fiksiranje takega izraza se mešajo tradicionalne tehnike z novjšimi elementi, praviroma folklornega izvora.

Intenzivno se razvije ekspresionizem v srbski glasbi med leti 1932 in 1940. Čeprav lahko samo izjemoma govorimo o čistih ekspresionističnih pojavih, so ravno ekspresionistična izrazna sredstva (ne vedno podrejena odgovarjajočemu izrazu in kombinirana tudi z drugimi stilnimi elementi) dala srbski glasbi osnovo, v kateri je generacija skladateljev, rojena med 1900 in 1910, videla svojo perspektivo: prekinitev z romantično tradicijo in možnost vključitve v evropske glasbene tokove. Med številnimi skladbami predvojnega časa, v katerih se odraža tudi borba za profesionalizem, za tehniko izražavanja glasbenih idej, gre večini zgodovinski pomen. Le nekatera so dosegla tudi realno umetniško vrednost.

Čeprav je na videz stilno enotna, kaže skupina srbskih skladateljev (Rajičić, Vučković, Marićeva, Logar, Ristić, Čolić), ki so se izrekli za ekspresionizem, različne poglede na vprašanja izraza in tehnike. Njihove začetniške skladbe so z vidika umetnostnega nazora enako usmerjene. V nadaljnjem ustvarjanju skladatelji med seboj divergirajo, nekje med leti 1939 in 1942 je dosežen najširši spekter različnosti, medtem ko je v prvih povojnih letih mogoče opaziti skoraj enotnost vzporednih in istosmernih razvojnih poti. Časovno se ustvarjanje veže na štiri faze, ki so determinirane: prva s trenutkom končanega študija, druga z leti samostojnega dela do stilno-jezikovnega preloma, tretja v času, ko opazamo elemente tega preloma, in četrta, ki pomeni stabilizacijo nove stilne podobe skladatelja. Spremljanje razvoja v nakazanem smislu omogoča določanje nekaterih skupnih značilnosti srbske glasbene ustvarjalnosti v vsaki od teh faz. V osrednji fazi se v srbski glasbi determinirajo tri osnovne podobe ekspresionistične stilne usmerjenosti, ki bi jih lahko označili kot čisti ekspresionizem, romantični ekspresionizem in konstruktivistični ekspresionizem. Pomen in vlogo klasifikacije vidimo v odsevanju, ki je značilno za povojni razvoj navedenih osebnosti in za celotno podobo srbske glasbe, ki se še danes realizira v istih okvirih.

Obranjena dne 22. decembra 1973 na filozofski fakulteti univerze v Ljubljani.

Although expressionism is chiefly characteristic of the German art between 1905 and 1925, as one of the basic trends in modern European culture, in its essence a revolution in the field of form combined with a revolution in the ways of thinking and feeling, it can be detected in variants in a great many national cultures and forms of art. Echoes of this movement were especially lively in Yugoslavia between the two wars, yet one cannot speak of a common type of expressionism, since different national transformations resulted in differences among the variants in Slovenia, Croatia and Serbia.

The period between the two wars, i. e. the period of expressionist affirmation, was of greatest importance for the present and future development of Serbian art. It was a period of intermingling vernacular and foreign influences, a period of great ascents and great descents, a time of newly gained rights to progressive ideas and formal development, a time of restored musical material and new principles in its organization. It was only now that preconditions were achieved for the incorporation of Serbian music into European stylistic currents.

Between 1918 and 1945 Serbian culture underwent a rather complicated process, in which expressionism was only an episode as regards literature and visual arts, but a highly important chapter in music. Expressionist orientation offered Serbian composers broad creative possibilities and in its consequences influenced also later developments. It is a fact that in the period mentioned it was expressionism which had the strongest impetus and which represented the strongest deviational factor as regards tradition.

On the basis of the collected material and an analysis of it, the study explores the creative achievements in Serbian music between the two wars. Specifically, these are: firstly, from World War I down to the present there is a historically, stylistically and aesthetically explainable continuity; secondly, expressionism in the period from 1918 to 1945 is no experiment but a link in evolutionary development; and thirdly, the contemporary stylistic picture of Serbian music is directly preconditioned by its expressionist phase.

Expressionist currents in Serbia reveal an interesting development. At first they appear in the works of P. Konjović, M. Milojević and J. Slavenski bound mainly to expressionism and only in parts to expressive means. On the one hand they result from a sensuous relation to sound, instrumental colour and rhythm, a relation with romantic roots, and on the other from a new relation to folklore, a relation filled with more contemporary ideas as regards national elements in music. In expression itself this phase combines the romantic and the expressionist. In the choice of means for the fixation of such expression traditional techniques mix with newer elements, as a rule of folkloristic origin.

Expressionism in Serbian music experiences an intensive growth between 1932 and 1940. Pure expressionist phenomena are rare; and

still, expressionist means of expression (not always subordinate to corresponding expression and combined also with other stylistic elements) were those in which the generation of Serbian composers, born between 1900 and 1910, saw their perspectives: a break with romantic tradition and a possibility of joining European musical trends. Many pre-war compositions that reflect a struggle for professionalism, for adequate techniques for expressing musical ideas, are of historical importance.

Though they might appear to be stylistically uniform Serbian composers that pleaded for expressionism (Rajičić, Vučković, Marićeva, Logar, Ristić, Čolić) reveal different points of view in regard to questions of expression and technique. At first their compositions show the same stylistic orientation. In further development, however, they diverge more and more, and achieve the greatest diapason of differences between 1939 and 1942, whereas the first years after the war are marked by a nearly uniform parallelism in their developments. Their growth falls into four phases: the first beginning at the time when they finished their musical studies; the second is represented by the years of independent work up to a stylistic break; the third comprises elements of this break; and in the fourth follows the stabilization of a new style. Such a scheme enables the author to determine characteristics each particular phase has in common. In the main phase, three basic expressionist trends can be defined: "pure" expressionism, romantic expressionism, and constructivistic expressionism. The role of such a classification is characteristically reflected in the post-war developments of the personalities mentioned as well as of Serbian music as whole, continuing to move within similar framework to this day.

Defended December 22, 1973, University of Ljubljana.